

BJØRN, JERV, ULV OG GAUPE

– vårt ansvar

DE FIRE STORE

Bjørn, jerv, ulv og gaupe er de største rovdyrene vi har på fastlands-Norge. Med en samlebetegnelse kalles disse "de fire store".

Vi finner mange likheter mellom de fire store når det gjelder leveområder, livs-syklus og næringsgrunnlag. Ett viktig fellestrekk er bestandsutviklingen. Det er selvfølgelig vanskelig å vite hvor mange individer av de ulike artene det har vært i Norge opp gjennom tidene. Ved å bruke fangststatistikk kan vi likevel danne oss et bilde. På midten av 1800 - tallet ble det hvert år felt ca. 230 bjørner av en bestand på om lag 3000 dyr. Videre ble det hvert år felt ca. 220 ulv, 120 gauper og nærmere 60 jerv. Siden den tid har det blitt færre individer av alle de fire artene. Dette skyldes i første rekke jakt.

Alle de fire store har vært utryddelsestruet på et eller annet tidspunkt. På 1970- og 80-tallet ble derfor artene fredet, med unntak av gaupe. Det jaktes fortsatt på gaupe, men med strenge reguleringer.

De fire store er en del av nasjonalarven vår. De har eksistert i Norge lenge før mennesket kom inn i bildet. Til tross for at de i dag finnes bare i små bestander i landet vårt, er de viktige brikker i det store samspillet i naturen. Gjennom internasjonale avtaler er Norge forpliktet til å verne om de fire store rovdyrene. Samtidig skaper de problemer for primærnæringen flere steder i landet, fordi de ofte tar husdyr på utmarksbeite og tamrein. Dette er et svært vanskelig dilemma for norske forvaltningsmyndigheter. I denne brosjyren skal vi se nærmere på disse artene og deretter gå mer inn på hvordan de blir forvaltet i Norge i dag.

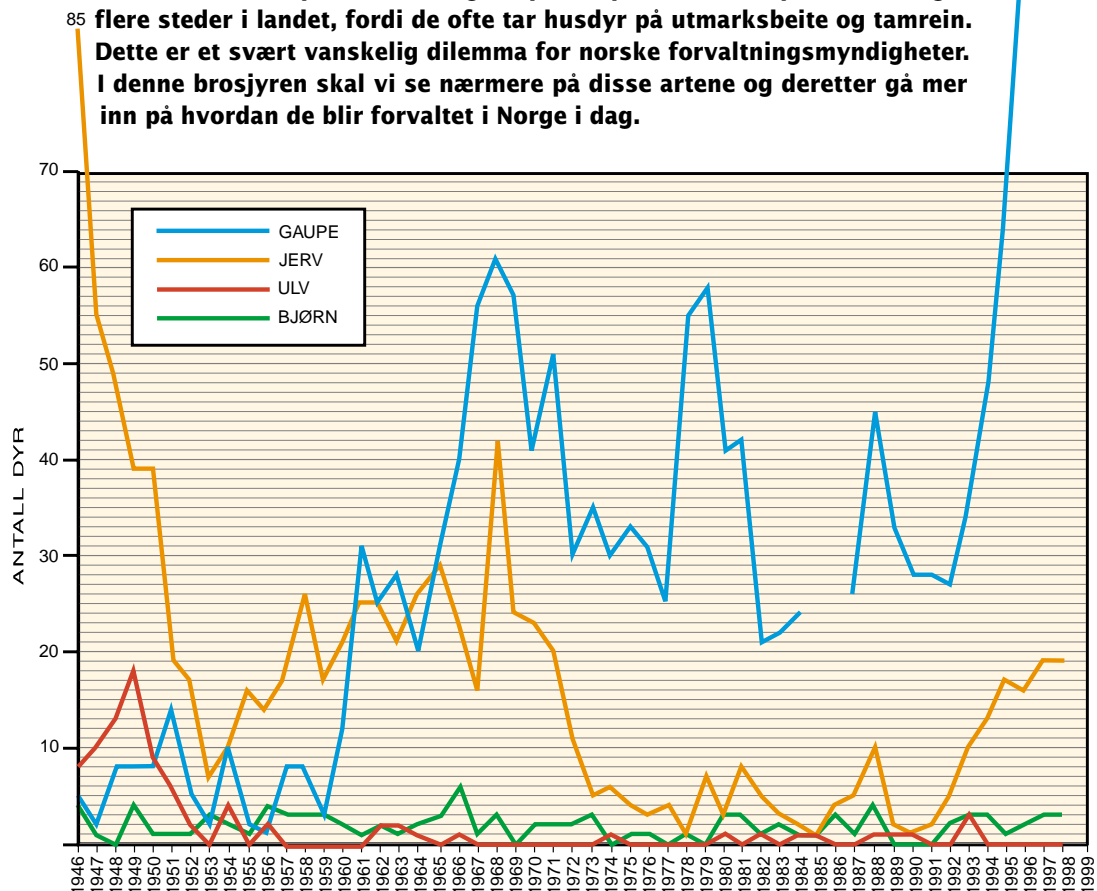

Fig.1. Fellingskurver for bjørn, ulv, jerv, og gaupe fra 1946-2000

ULVEN

- et sjeldent flokkdyr

Foto: (under kontrollerte forhold) Tom Schandy

I Norge er ulven det mest sjeldne av de store rovdyrene, – og det mest sosiale. Ulv lever i små grupper som samarbeider om jakt og oppfostring av unger.

Ulv

Canis lupus

Områder med familiegruppe (April 2000)

FAMILIE: Hundefamilien (*Canidae*)

KROPPSLENGDE: inntil 1,8 m

MANKEHØYDE: inntil 90 cm

VEKT: 35-55 kg

LEVEALDER: inntil 15 år

LEVEOMRÅDE: skog, evt. fjell

FØDE: rein, rådyr, elg (vinter), smågnagere, bever, åtsler og sau

KJØNNSMODEN: 2-3 år gamle

PARRINGSTID: februar-mars

DREKTIGHETSTID: 63 dager

KULLSTØRRELSE: 1-8 valper (vanl. 5-6)

BESTAND I NORGE: 24-26 dyr (1999)

UTBREDELSE: Hedmark, Oslo/Akershus og Østfold (1999). I tillegg kan streifdyr forekomme

Ulven betraktes som ett symbol for urørt villmark. At den har holdt til langt fra mennesker det siste århundre er ikke et bevis på at arten stiller strenge krav til naturmiljø, men mer et tegn på at dette har vært deres siste "tilfluktsrom" fra menneskelig forfølgelse. Ulvens viktigste krav til sitt leveområde er tilgang på mat. Både i Skandinavia og lenger sør i Europa kan ulv opptre nært byer og tettsteder på leting etter mat, særlig om natten. Flokkadferd er karakteristisk for hundedyr, og dette skiller ulven klart fra bjørn, jerv og gaupe. Flokken kommuniserer gjennom kroppsspråk, luktmarkering og lyder. De karakteristiske ulveulene kan under gode forhold høres på rundt en mils avstand. Lukt avsettes i form av urin i ytterkanten av leveområdet for å markere reviret. Leveområdets størrelse er avhengig av mattilgangen, og størrelser på 600-1000 km² er vanlig i Skandinavia.

Rangordningen er streng i ulveflokk. På toppen står alfaparet. De er de første til å angripe byttedyr og jage bort fremmede ulver. Belønningen er de beste kjøttstykkene og retten til å bli foreldre. Oftest er det bare alfaparet som får lov til å parre seg. Det er altså bare en del av den potensielle formeringsevnen i flokken som utnyttes. Opptil 50 prosent av valpene dør det første leveåret. Parringsstida er i februar/mars. Etter ni uker fødes valpene i et hi. Hiet er ofte gravd ut i sand- eller grusbakker, men kan også være en bergsprekk, vindfall eller et gammelt reve-/grevlinghi. Når valpene er to-tre uker gamle er de istand til å se og høre, og etter en måned gjør de oppdagelsesturer utenfor hiet. To måneder etter fødselen er valpene uavhengig av morsmelk og flokken forlater det avgrensede hiområdet.

Når valpene blir kjønnsmodne, ofte i sitt andre leveår, vil de fleste forlate familiegruppa og legge ut på vandring i håp om å treffe artsfrender og opprette eget territorium. Det er oftest slike unge, uerfarne individer på vandring som påtreffes langt utenfor det som oppfattes som vanlige tilholdssteder for ulv. Enslige streifdyr kan vandre flere titalls mil.

Ulven er en utpreget kjøtteter, med klauvdyr som viktigste føde. Lokalisering av byttedyr skjer stort sett ved hjelp av lukt eller ved sporing. Oppdager ulven ferske spor, kan den følge sporene helt til den ser byttedyret og jakten kan starte.

Jakten er ikke alltid like effektiv. Når ulven jakter på elg, oppnår den gevinst i bare ett av ti tilfeller. Ulven vil derfor foretrekke individ som forsvarer seg dårlig og som har en eller annen svakhet.

Ulvene som opptrer i Sør-Norge utgjør en del av en Sør-Skandinavisk bestand med tyngdepunkt i Sør-Sverige.

Bestanden har fra 80-tallet økt både på norsk og svensk side, og teller 60 – 75 individer (1999).

Ulven har kraftige tenner som er godt egnet til å ete kjøtt.

Foto: Steinar Haugberg/Samfoto

Elg er et viktig byttedyr om vinteren.

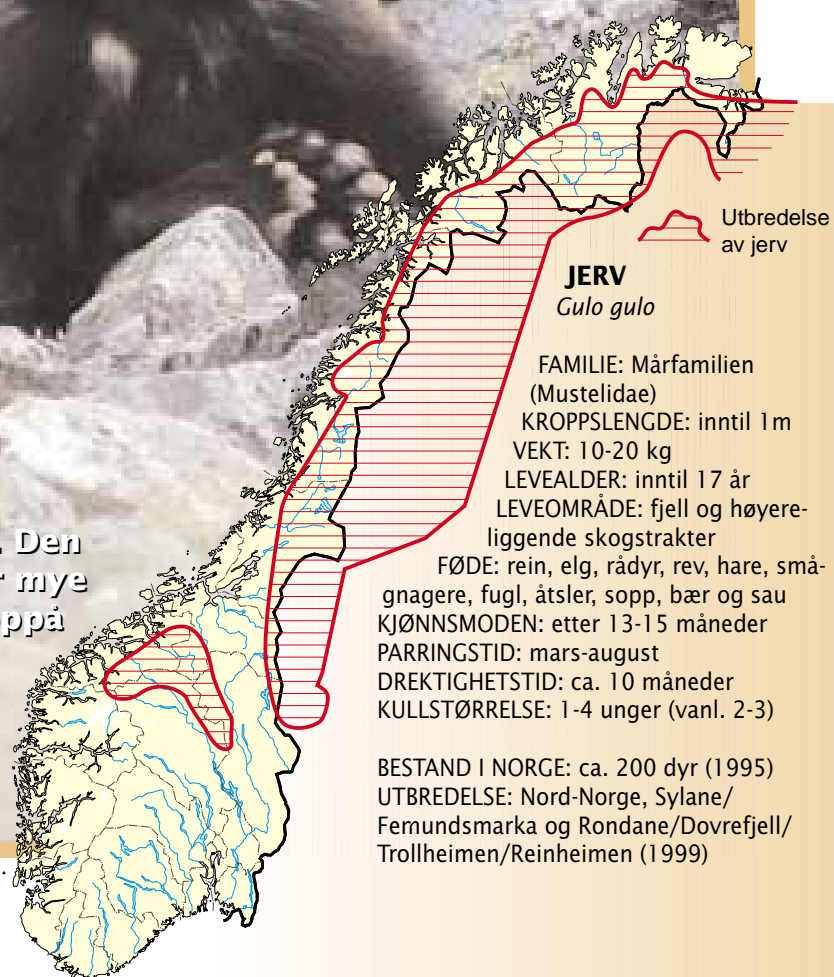
Foto: Per Jordhøy/Biofoto

JERVEN

- fjellets hamstrer

Jerven tenker framover. Den hamstrer mat når det er mye å finne. Jerven kan gå oppå snøen mens byttedyr faller gjennom.

JERV
Gulo gulo

- FAMILIE: Mårfamilien (Mustelidae)
- KROPPSLENGDE: inntil 1m
- VEKT: 10-20 kg
- LEVEALDER: inntil 17 år
- LEVEOMRÅDE: fjell og høyere-liggende skogstrakter
- FØDE: rein, elg, rådyr, rev, hare, smågnagere, fugl, åtsler, sopp, bær og sau
- KJØNNSMODEN: etter 13-15 måneder
- PARRINGSTID: mars-august
- DREKTIGHETSTID: ca. 10 måneder
- KULLSTØRRELSE: 1-4 unger (vanl. 2-3)

BESTAND I NORGE: ca. 200 dyr (1995)
UTBREDELSE: Nord-Norge, Sylane/Femundsmarka og Rondane/Dovrefjell/Trollheimen/Reinheimen (1999)

Jervens latinske navn er gulo gulo. "Gulo" betyr storeter og gjenspeiler forestillingen om jerven som et blodtørstig dyr som kan spise ubegrensede matmengder. Jerven kan ofte drepe mer enn den spiser for så å lagre overskuddsbyttet til senere bruk. Byttedyr lagres ofte i en snøfonn, bekkefar, myr eller en steinur. Den gode luktesansansen gjør at jerven kan oppspore lagret kjøtt under dype snølag. Kraftige tenner og kjever gjør jerven i stand til å knuse store bein og spise frosset kjøtt.

Undersøkelser av mageinnholdet til jerv viser at rein kan utgjøre 80 prosent av næringa. På andre plass kommer smågnagere. Jerven dreper også sau. Kadaver med kraftige bitemerker i nakken er gjerne et tegn på at jerv har vært på ferde. Jerven har fordeler av å være sålegjenger. Den har store fotsåler som bærer lett oppå den løse snøen, mens klauvdyr faller gjennom. Parringstiden om våren og sommeren er eneste tiden på året at hann- og hunnjerv omgås. Hannen oppsøker ofte hi allerede i april for å sjekke om hunnen er parringsvillig. Jervens totale drektighetsstid er hele ti måneder. Etter befruktningen blir egget liggende i "dvale".

bestå av et omfattende gangsystem. Blir tispas forstyrret, kan hun flytte med seg ungene til et nytt hi. Er matforrådet godt, kan jervetispa holde seg i hiet i mange uker, men ofte forlater hun hiet om nettene for å jakte og oppsøke gamle matlagre. Tallet på unger kan variere i takt med antall smågnagere. Er mattilgangen god, kan ungekullet bestå av fire unger, men to er mest vanlig. Jerveungene utvikles raskt. Ved fødselen veier ungene bare 100 gram og er helt hvite. I april/mai ligner de en voksen jerv av utseende, veier rundt tre kilo og har begynt å leke seg utenfor hiåpningen. Allerede 7-8 måneder gamle er ungene uavhengige av mora. Vanligvis får ikke alle voksne tisper kull hvert år. Dødeligheten blant ung jerv er stor. De blir sjelden godtatt i aktivitetsområdene til eldre jerv og må derfor vandre ut for å etablere seg i nye områder. Jerven kan tilbakelegge store strekninger på sine vandringer. Sannsynligvis holder ikke hannjerven territorium i tradisjonell forstand, men aktivitetsområder. Størrelsen på hannjervens område kan være 400-750 km². Innenfor dette området kan det være flere hunner.

Opp gjennom tidene er det blitt laget mange eventyr av bjørn og ulv. Derimot finnes det få eventyr som omhandler jerven. Det skyldes nok at det mørke mårdyret med bustete hale i gammel overtro ble sett på som et mystisk dyr som stod i forbindelse med onde makter. Onde dyr skulle ikke avbildes eller nevnes ved navn.

Rein er det viktigste byttedyret for jerven, spesielt om vinteren.

Foto: Terje Skogland

Smågnagere som lemen er en viktig næringskilde for jerven. Jervebestanden har vist seg å svinge i takt med tallet på smågnagere i fjellet.

Foto: Per Jordhøy/Biofoto

Først ved årsskiftet festes egget til livmora og utvikles videre. Ungene fødes i februar-mars, så den effektive drektighetstiden er 30-40 dager. Fenomenet kalles "forsinket implantasjon".

"Fødestua" er en grop som jervetispa har gravd ut i en dyp snøfonn, gjerne i nærheten av storsteinet ur. Fra gropa graves ganger til matforråd, "toalett" og ofte til selve ura. Hiet kan derfor

Jervetispa med unge.

Foto: Roy Andersen

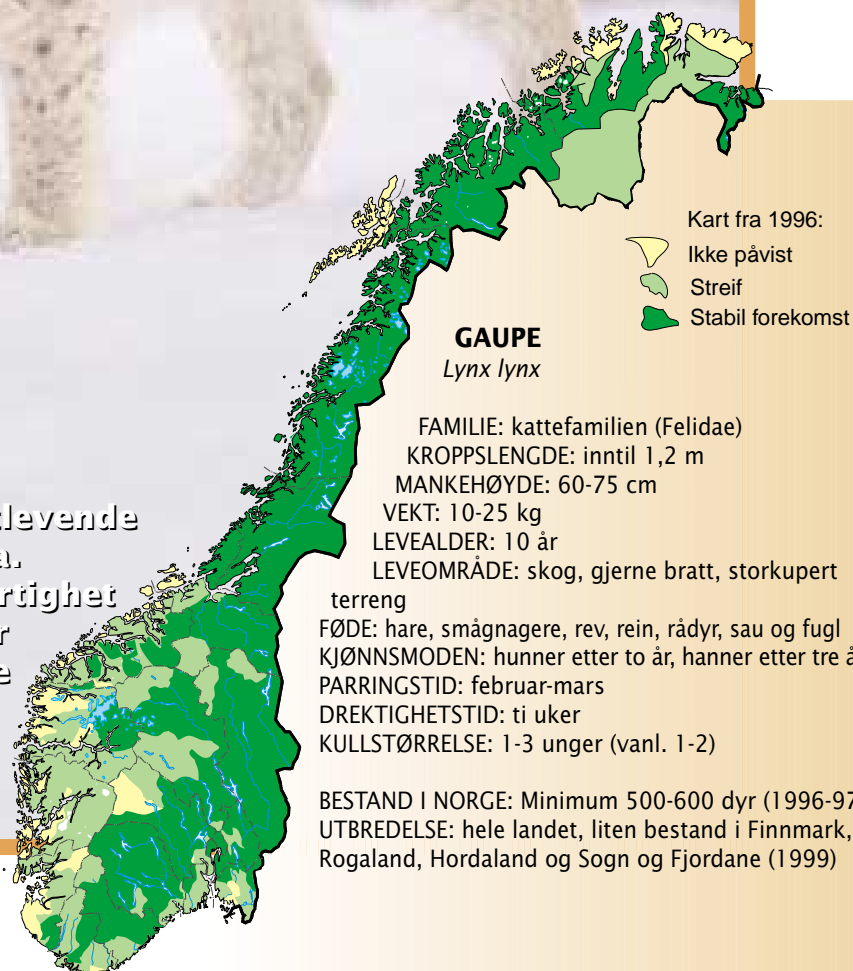
GAUPA

- *spenstig kattedyr*

Foto: Manipulert (under kontrollerte forhold) Tom Schandy

Gaupa er det eneste villevende kattedyret i Skandinavia. Utseende, spenst og hurtighet er egenskaper den deler med huskatten og andre slektninger som tiger og leopard.

Dette vakre og fasinende medlem av vår fauna har gjennomgått en dramatisk utvikling de siste tohundre årene. Gaupa var vanlig på 1800-tallet på store deler av den skandinaviske halvøyen. Den var nesten utryddet i Norge i 1930-åra, men kom tilbake igjen etter dette. I 1980 ble ordningen med helårsjakt og statlig skuddpremie avviklet, og i 1992 ble gaupa fredet i Sør-Norge inntil kvotejakten ble innført i 1994.

Gaupas skarpeste sans er hørselen, men synet er også godt. Gaupa er en smygjeger, og når byttedyret er oppdaget forsøker den ubemerket å smyge seg inn på dyret for å avlive det. Store byttedyr drepes gjerne med strupebitt, mens mindre dyr bites over nakken. Strupebitt medfører at byttedyr dør med det samme. Gaupa er svært rask. To av tre vellykkede jaktforsøk er avsluttet etter bare 20 meter. Vinterstid er om lag 60 prosent av jaktforsøkene på rådyr vellykkede, og en tredel av jaktforsøkene på hare og småvilt går i gaupas favør. Dette gjør gaupa til den mest effektive jegeren av "de fire store". Gaupa lever fortrinnsvis av byttedyr den selv har drept, og spiser nesten alltid kjøttet ferskt. Den kan oppholde seg i flere dager ved et bytte den selv har drept, spesielt om vinteren. Både leveområder og vandringsslengde varierer. "Bofaste" gauper kan bevege seg 20-25 km i løpet av ett døgn. Leveområdet til familiegrupper, som består av ei hunngaup med siste ungekull, er i Norge rundt 500

km². Enslige hanner kan ha leveområder som er tre ganger så store.

Voksne gauper ferdes stort sett alene, bortsett fra i parringstiden som er hovedsakelig i mars. Etter parringstiden viser hann- og hunngaupa igjen liten interesse for hverandre. Etter en drektighetsperiode på 70 dager fødes ungene i mai-juni. Yngleplassen kan variere fra en hule i en bergskrent, et gammelt revehi eller under en gran. Ungene er blinde ved fødselen. De lever av morsmelk fram til desember, men spiser gjerne fast føde fra de er et par måneder gamle. Utpå sommeren følger ungene mora på jakt. De trenger lang tid sammen med henne for å lære smygjakt. Først når de er 8-9 måneder gamle behersker ungene teknikken. Men fortsatt skaffer mora maten. Unger som blir morløse i ung alder, har små sjanser til å overleve. Hunngaupa og ungene hennes er sammen nesten helt til neste kull kommer.

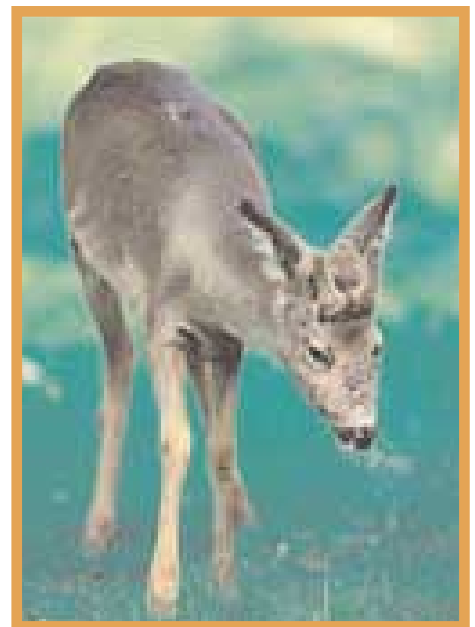
Siden slutten av 1950-årene har tallet på gauper økt, spesielt i de nordligste fylkene. Økningen i rådyrstammen har bedret næringstilgangen for gaupa, og kan langt på veg forklare ekspansjonen. I tillegg har gaupa relativt stort formeringspotensiale. Bestanden kan øke med 15-17 prosent årlig, dersom forholdene ligger til rette for det.

Ørehårene er karakteristisk for gaupa.

Foto: (under kontrollerte forhold) Tom Schandy

I dag har vi minst 5-600 gauper i Norge, og det er gaupa som har den største utbredelsen av "de fire store".

Rådyr er et svært viktig byttedyr for gaupa, og veksten i rådyrbestanden kan langt på veg forklare hvorfor det er blitt stadig flere gauper her til lands.

Foto: Jan-Peter Lahall

BJØRNEN

- altetende vintersover

Bjørnen er et rovdyr, men bær og planter er vel så viktig næring. Når snøen gjør det vanskelig å skaffe næring, sover bjørnen i hi.

Bjørnen er en alteter, og nærings sammensetningen varierer gjennom sesongen. Om våren når den kommer ut av hiet graver den ofte ut maurtuer og spiser maur, som gir nyttig proteintilskudd etter den lange søvnen. Under gunstige føreforhold på vårvinteren kan bjørnen jage og drepe voksen elg og rein. Kadaver av elg og rein omkommet i løpet av vinteren gir også et kjærkomment proteintilskudd i denne tiden.

Om sommeren spiser den bl.a. urter og maur. Elgkalver er utsatt for å bli drept av bjørn i kalvenes første leveuke. Sau er et viktig byttedyr for bjørn sommer og høst i Norge. På høsten dominerer bær føden. Disse har høyt sukkerinnhold og gjør at bjørnen hurtig kan øke vekten mot den lange hiperioden.

Bjørnen har vintersøvn. Den går ikke i dvale slik som for eksempel piggsvin og flaggermus. Den senker bare kroppstemperaturen og hjerteslagene, og sover mens den tærer på fettreservene den har bygget opp i løpet av høsten. Hiperioden varierer mellom 5-7 måneder. Selve hiet kan være en vindfallsrot, gravd ut i en maurtue, grus- eller jordbakke, eller rett og slett på bakken under grantrær. Binner som skal føde unger legger ned litt mer arbeid i valg

hele det første leveåret, i mange tilfeller også året etterpå. Dermed rekker ikke bjørnebinna å få mer enn 5-8 kull i løpet av livet og gi opphav til maksimalt 10-20 unger. Dette er under forutsetning av optimale forhold. Sen kjønnsmodning, lange intervaller mellom hvert kull og høy dødelighet blant unge dyr gjør bjørnen til en sårbar art.

Ei bjørnebinne med unger vil vanligvis oppholde seg innenfor et lite område. Det er først og fremst på svensk og finsk/russisk side av grensa at binner har født unger de siste årene, men yngling er også registrert i Norge, hovedsaklig i Øst-Finnmark. Bjørn som observeres i Norge, vil stort sett være unge hanner. Disse kan vandre over enorme områder. Ved å merke bjørn med radiosender, kan en få innsyn i vandrekapasiteten. På tre døgn har bjørn med radiosendere tilbakelagt 100-150 kilometer i kronglete terreng. De unge bjørnenes lange vandring foregår særlig i brunsttida på forsommeren. Parringstida er eneste tid på året da hannbjørn og binne møtes, ellers forsøker de å unngå hverandre.

Hjemmeområdet for ei binne med unger er mellom 2-400 km². I områder med mange binner har hannbjørnene tre ganger så stort hjemmeområde som

Bjørnen gjør ofte nytte av en maurtue som hi. Foto: Steinar Wikan

Bjørn kan også overvintre i et "rede" på bakken under grantrær, som her i Hedemark. Foto: Erling Schjølberg

og utforming av hi enn de andre bjørnene. Bjørnene benytter sjelden samme hi to år på rad.

I januar-februar fødes ungene. Bjørnen har, som jerven, forsinket fosterutvikling slik at effektiv drektighetstid bare er to måneder, selv om parringen foregår i mai-juni. Fosterets utvikling stopper opp og "hviler" fram til binna går i hi om høsten. Ungene er svært små når de kommer til verden. De måler cirka 25 centimeter og veier bare 3-500 gram. Når de forlater hiet i mai, er de på størrelse med en hundevalp. Om høsten kan de nå en vekt på hele 30 kilo. Ungene går sammen med mora

binnene. Hanner vandrer normalt mellom 10-20 km/døgn, men kan gå oppimot 50 km/døgn. De unge bjørnenes lange vandring foregår særlig i brunsttida på forsommeren.

Parringstida er eneste tid på året da hannbjørn og binne møtes, ellers forsøker de å unngå hverandre. I parringstida vil hannbjørner være svært aktive og nesten daglig passe opp binnene innenfor sitt område. Er bjørnebestanden tett, vil flere hannbjørner kunne sverme om ei binne. Da kan det bli kraftige sammenstøt mellom hannene.

Bjørnen er en alteter. I Pasvik i Finnmark oppholdt flere bjørner seg nær bebyggelse i en periode i 1994, hvor de bl.a spiste gress på innmark.

Foto: Tom Schandy

For 150 år siden hadde Skandinavia en bjørnebestand på 4-5000 individer. En har beregnet at to tredeler av den levde i Norge. Skuddpremier førte til at det ble jaktet hardt på bjørn. I 1850-60 ble det skutt 2-300 pr. år. Skuddpremieordningen varte fram til 1932. Da ble bjørnen fredet i hitiden om vinteren. I 1973 ble bjørnen totalfredet i Norge. Da hadde bjørnen vært så godt som utryddet siden før krigen. Bjørn som befinner seg i Norge i dag tilhører to ulike bestander. I Finnmark er bjørnen en del av en norsk/finsk/russisk bestand. I andre deler av landet stammer bjørnen fra en felles skandinavisk bestand. Denne bestanden er i økning.

Bjørnen er det største rovdyret vi har i fastlands Norge. Størrelsen og det at den kan ta pattedyr har gitt mange mennesker frykt for å bli angrepet eller skadet i bjørneskogen. Sjansen for dette er svært liten. Stort sett vil bjørnen forsvinne når den

kjenner lukten av sin eneste farlige fiende – mennesket. Vi kjenner til 7-8 skandinaviske tilfeller fra de siste 20 årene der mennesker er skadet av bjørn. De fleste av tilfellene er fra Sverige i forbindelse med bjørnejakt, der bjørnene var skadeskutt. En skal opptre varsomt overfor bjørner som har unger eller som oppholder seg ved kadaver.

Bjørneungene er på størrelse med en hundevalp første gang de beveger seg utenfor hiet, men bare få måneder senere veier de 30 kilo.

Foto: Steinar Wikan

ROVDYR- FORVALTNING I NORGE

Spørreundersøkelser viser at de fleste nordmenn svarer ja på spørsmålet om vi skal ta vare på de fire store rovdyra i norsk natur. De fleste av oss er også villige til å betale hva det koster samfunnet å ta vare på rovdyrbestandene våre.

Rammebetingelser for rovdyrforvaltningen

Norsk lovverk

Viltloven slår fast at alt vilt er fredet hvis ikke det er åpnet for jakt og fastlagt jakttid for arten. Av «de fire store» er det bare gaupa som er jaktbar.

Internasjonale avtaler

Bernkonvensjonen ble utarbeidet i 1976-78 i regi av Europarådet. Bjørn, ulv og jerv er i prinsippet totalfredet i Norge og andre land som har gitt sin tilslutning til (ratifisert) denne. Konvensjonen gir likevel tillatelse til å avlive enkeltindivider på nærmere angitte vilkår så lenge det ikke setter arten i fare og det ikke finnes noen annen tilfredsstillende løsning.

Konvensjonen om biologisk mangfold ble utarbeidet under FN-konferansen om miljø og utvikling i Rio i 1992. Norge er blant landene som har ratifisert denne og forpliktes dermed til å ta vare på artsmangfoldet vi har i landet og bruke dette på en bærekraftig måte.

CITES er forkortelse for Konvensjonen om internasjonal handel med truede plante- og dyrearter. Ved fredning av planter og dyr kan det være nødvendig å gripe inn for å forhindre at arten utnyttes økonomisk. Norge undertegnet *CITES* i 1976 og forplikter seg til å unngå omsetning av produkter fra bl.a. bjørn, ulv og gaupe.

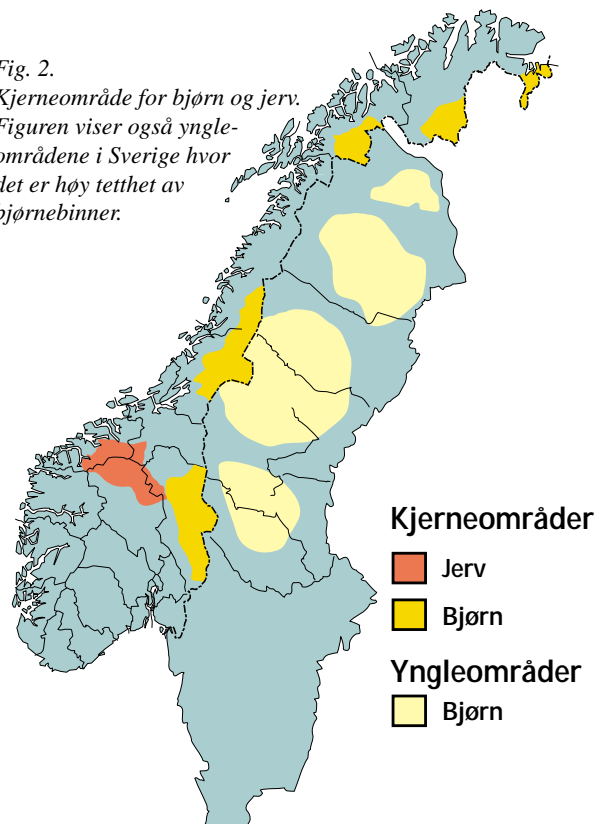
Norge plikter, gjennom nasjonale lover og internasjonale avtaler, å ta vare på individer og bestander vi har av bjørn, ulv, jerv og gaupe. Vi skal sikre livskraftige og reproduserende bestander av disse artene på norsk jord, og myndighetene har siden 1960-åra arbeidet for dette gjennom bl.a. fredningsbestemmelser. Ulv og bjørn ble fredet henholdsvis i 1971 og 1973, mens jerven ble fredet i Sør-Norge i 1973 og i hele landet i 1982.

Forvaltningsmål

I dag forvaltes "de fire store" etter Stortingsmelding nr. 35 (1996-97) Om rovviltforvaltning, og Stortingets behandling av denne. Meldingen slår fast at Norge skal sikre levedyktige bestander av bjørn, ulv, jerv og gaupe. Samtidig sier den at forvaltninga av rovdyra skal skje på en slik måte at det kan drives forsvarlig jordbruk og reindrift innenfor akseptable økonomiske rammevilkår.

Fig. 2.

Kjerneområde for bjørn og jerv. Figuren viser også yngleområdene i Sverige hvor det er høy tetthet av bjørnebinner.

Gaupe

Norge har levedyktig bestand som tåler beskatning. Beskatningen skjer hovedsakelig gjennom kvotejakt, og kvotene tilpasses etter hvor stor avskyting bestanden tåler. Sammenhengende bestander og reproduksjon skal opprettholdes over store områder, men det skal ikke etableres reproduserende bestander av gaupe (kvotefri jakt) i Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn-og Fjordane, deler av Møre-og Romsdal, deler av Finnmark, Vesterålen, Lofoten og store øyer i Troms.

Jerv

Bestanden regnes som levedyktig i Nord-Norge. Det er usikkert om bestanden kan regnes som levedyktig i Sør-Norge. Norge skal være med på å sikre sammenhengende utbredelse av jerv på Nordkalotten. En vil åpne for regulering av jerv i kjerneområdet dersom bestanden øker årlig utover 8-10 registrerte ynglinger i kjerneområdet. Bestanden i dette området skal ha kontakt østover mot den sammenhengende utbredelsen av jerv på Nordkalotten. Det er lisensjakt i Nord-Norge og utenfor kjerneområdet i Sør-Norge.

Bjørn

All forekomst av bjørn i Norge utgjør mindre deler av felles bestander med våre naboland. De norske delbestandene skal forvaltes med utgangspunkt i kjerneområdene som grenser til disse tettere bestandene. Det skal etableres ynglende binner i alle kjerneområdene.

Ulv

Hvert individ av ulv har et strengt vern inntil det er etablert minst 8-10 familiegupper i Sør-Skandinavia, herunder reproduksjon i Norge. Det skal ikke legges til rette for etablering av ulv i områder med samisk reindrift. Ulv har ikke kjerneområdeforvaltning, men forvaltningen er basert på arealsonering hvor rovdyr og sau/rein har ulik prioritet i forskjellige områder. Målsettingen om 8-10 familiegupper er av politisk karakter, og er ikke vurdert opp mot biologiske og genetiske levedyktighetskriterier.

Skadevolder

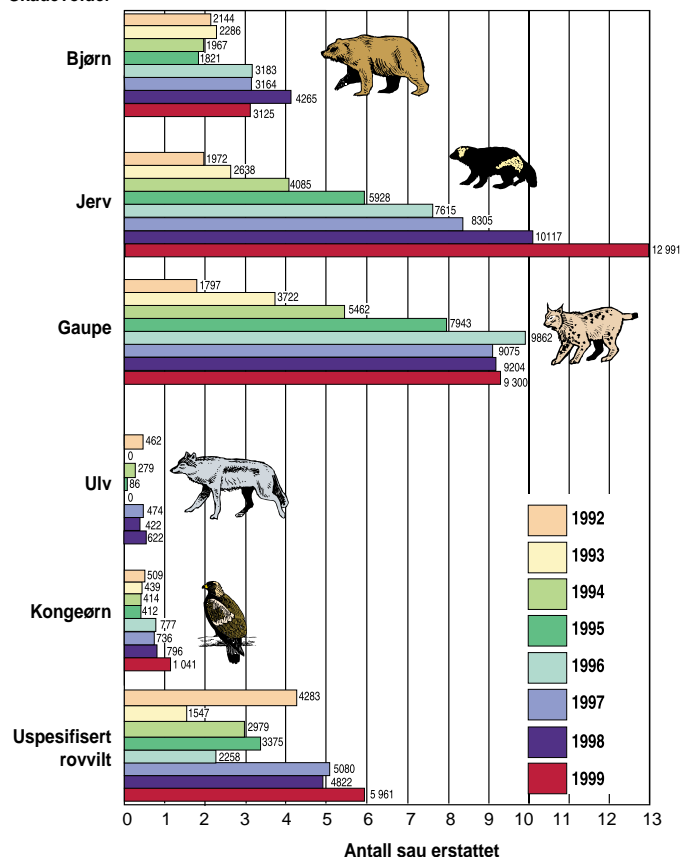

Fig. 3. Antall sau som er erstattet 1992-99 ut fra hvilket rovdyr som drepte dem.

Skal vi opprettholde levedyktige bestander av store rovdyr må vi leve med konflikter. Konflikten kan begrenses, men aldri fjernes helt.

Kjerneområder og forvaltningssone

Det er etablert fem kjerneområder for bjørn og ett for jerv (i Sør-Norge).

I et kjerneområde skal arten gis et strengt vern og gode muligheter til å overleve og formere seg. Konflikter i forhold til husdyr og tamrein skal først og fremst løses gjennom forebyggende tiltak framfor å felle dyr som gjør skade. I år 2000 har regjeringen foreslått forvaltningssone for ulv, dvs at enkelte områder av landet skal være fri for ulvepar og -flokker.

Lam drept av jerv.

Foto: Jørund Braa

Rein drept av ulv.

Foto: Steinar Wikan

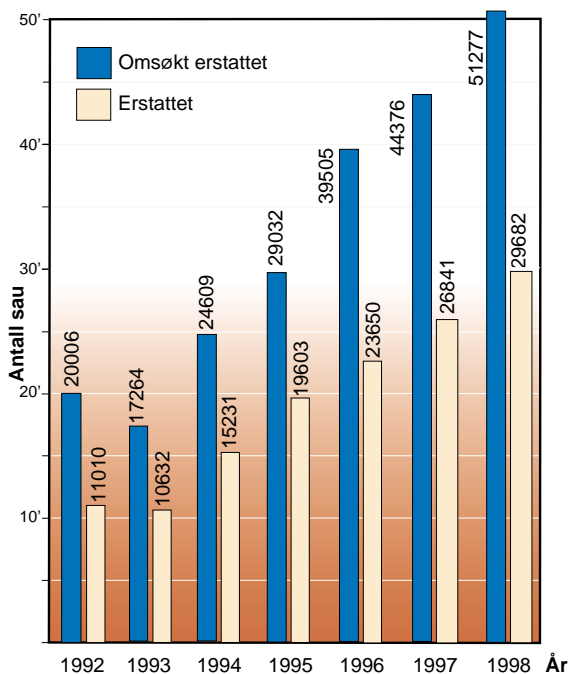

Fig.4. Antall sau omsøkt erstattet og erstattet i 1992-98.

Skader på husdyr og tamrein

I 1977 vedtok norske myndigheter å utbetale erstatning til bønder og reineiere som blir utsatt for store tap pga. rovdyr. Det utbetales erstatning for dyr som er dokumentert eller sannsynliggjort drept av bjørn, jerv, ulv, gaupe og kongeørn. De fleste utbetalingene skjer under kategorien sannsynliggjort.

Utbetalingsbeløpet for husdyr var i 1999 i overkant av 48 millioner kroner. Det ble søkt om erstatning for rovdyr tap for 50,145 sau og lam, og 33,040 sau og lam ble erstattet. Av disse var 17% dokumentert drept av rovvilt. I tillegg ble det i reindriftsåret 1998/99 utbetalt 25 millioner kroner til erstatning av 14 473 tamrein.

Siden erstatningsreglementet ble innført har antall erstattede dyr i landet totalt økt. Årsakene er sammensatte. Bl.a. har både antall rovdyr og antall sau økt i deler av landet. Etter 1992 ble også gaupe erstatningsberettiget. Det er store regionale forskjeller i erstatningsutbetalinger mellom de 19 fylkene. Hedmark, Oppland, Nordland og Troms topper statistikken.

På grunn av politiske vedtak om fortsatt vekst i bestandene av rovvilt, vil konfliktene mellom rovdyr og husdyr/tamrein derfor ikke bli mindre i årene som kommer. Det er derfor viktig å ta i bruk tiltak som både er effektive og biologisk forsvarlige.

Felling av rovdyr

Myndighetene kan gi tillatelse til å felle bestemte individer av rovdyr som påfører betydelige skade, eller som kan utgjøre en alvorlig trussel, mot husdyr eller tamrein. Forebyggende tiltak må være vurdert mindre egnet til å avgrense skaden før en slik skadefellingstillatelse gis.

På grunn av at artenes bestandssituasjon varierer, og på grunn av differensiert forvaltningspolitikk, vil terskelen for å tillate skadefelling variere mellom artene og ulike områder. Utenfor kjerneområdene/forvaltningssone vil det være lettere å få skadefellingstillatelse enn innenfor. I dagens situasjon vil skadefelling være effektivt utenfor randområdene for utbredelsen av rovdyra. I de øvrige områdene, hvor bestandene er levedyktige eller de skal vokse, er det ofte liten skadeforebyggende effekt med slik skadefelling.

Dersom det er nødvendig å regulere veksten i en bestand av bjørn, jerv eller ulv, kan DN åpne for lisensjakt. En slik åpning gis dersom det har oppstått skader på husdyr eller tamrein i et område og rovdyrbestanden er antatt levedyktig på lang sikt. Lisensjakt har, som skadefelling, til hensikt å begrense skade, men felling er ikke knyttet til noen skadesituasjon og kan foregå utenom beitesesongen for sau. Det er hittil åpnet for lisensjakt på jerv.

Fra jaktåret 1997/98 til jaktåret 2000/01 er det opprettet en prøveordning med to regionale jervnemnder, en i Nord- og en i Sør-Norge. Disse har myndighet til å sette kvoten for lisensjakt og bestemme hvor det skal jaktes innenfor nemndenes virkeområder. Lisensjaktperioden er 1. oktober til 15. februar.

I 1997/98 ble det utbetalt over 25 mill. kr. i rovviltskadefor erstatning for tamrein. Foto: Per Jordhøy/Biofoto

Vokterhunder (bildet) og gjeterhunder er vanlig å bruke ellers i verden for å forebygge skader på husdyr. I Norge har dette vært utprøvd i Lierne i Nord-Trøndelag siden 1997. Foto: Jørund Braa

Jakttiden på gaupe er 1. februar til 31. mars. Det er åpnet for kvotejakt i alle fylker unntatt i områder med kvotefri jakt (se forvaltningsmål). Kvoten fastsettes av fylkesmannen på bakgrunn av kunnskap en har om bestanden i fylket. Unntak er Nord-Trøndelag fylke (inkl. Fosen) og Hedmark fylke. Her har en innenfor det samme tidsrommet som for jervnemnder også opprettet en prøveordning med regionale gaupenemnder. Disse har myndighet til å fastsette jaktkvoter, bestemme hvor det skal jaktes og fatte vedtak om bruk av midler til forebyggende tiltak mot gaupeskader innenfor nemndenes virkeområder.

Forebyggende tiltak i landbruket

Spesielt i områder hvor det er vedtatt at vi skal ha levedyktige bestander vil forebyggende tiltak være virkemidlet mot årlige store tap av sau. I de årene hvor en har benyttet midler til forebyggende tiltak, er bevilgningene i stor grad gått til ulike tilsynsprosjekter for sau. Disse tiltakene har imidlertid ikke vist seg å ha tapsreducerende effekt. Miljø- og landbruksforvaltninga har derfor oppfordret næringa til å satse på andre tiltak. Tiltak som skiller rovdyr og husdyr i hele eller deler av beitesesongen er de

tiltaka som både forvaltningen og forskningen anbefaler. Dette er også måten andre land med rovdyr og sau med svært godt resultat forebygger skader på. Her til lands er aktuelle tiltak f.eks forsinket beiteslipp og tidlig nedsanking av sau fra utmarksbeite, flytting av sau, bruk av gjerder og bruk av gjeter- og vokterhunder. I Norge vil slike tiltak spesielt være aktuelle i kjerneområdene for bjørn og i leveområdene for jerv og ulv. For noen gårdsbruk i spesielt utsatte områder gis det tilskudd til omstilling for annen husdyrproduksjon.

Fra og med 1998 er det de regionale rovviltutvalgene som fatter vedtak om bruken av regionale midler til forebyggende tiltak. Tidligere var det fylkesmannen som gjorde dette.

Jaktår	Kvotejakt på gaupe		Lisensjakt på jerv		Skadefelling av		
	kvote	felt	kvote	felt	bjørn	jerv	gaupe
1993/94	47	41	11	4	2	2	-
1994/95	54	50	13	8		6	-
1995/96	103	85	13	7	1	6	1
1996/97	146	95	13	11	1	1	1
1997/98	155	117	25	9	1	5	-
1998/99	131	91	41	12	2	5	3
Sum	636	479	37	114	7	25	5

Fig. 5. Felt bjørn, jerv og gaupe i perioden 1993-99.

For 150 år siden var gaupe, jerv, ulv og bjørn vanlige arter i Norge. Det fantes om lag 3000 bjørn, og ulv var utbredt over hele landet.

Norske myndigheter har forpliktet seg til å ta vare på de store rovdyrene. Samtidig gjør rovdyra stor skade på tamrein og sau flere steder i landet.

Foto omslag og side 2: Jon Arne Sæter
Formgivning og produksjon:
Trykkerihuset Skipnes
Trykt på svanemerket papir
TE 724, Opptrykk oktober 2000 (med noen endringer av revidert utgave, mai 1999).
ISBN: 82-7072-319-3
Tegninger(denne side): Trond Haugskott

Utgitt av Direktoratet for naturforvaltning

Adr.: 7485 Trondheim
telefon: 73 58 05 00 - telefaks: 73 58 05 01
<http://www.naturforvaltning.no>

